

CULPA IN OMITENDO ASOCIATĂ SERVICIILOR ANCILARE: GRATUITATEA CREDITULUI ACORDAT CONSUMATORULUI, ATRASĂ DE NEINDICAREA DAE, DUPĂ DECIZIA CJUE ÎN CAUZA PROFİ CREDIT

Conf. univ. dr. Juanita GOICOVICI

Abstract

The study debates the reverberations of the CJEU's decision of 21 March 2024 in the Profi Credit Bulgaria case, C-714/22, targeting the eliminating of unfair terms used by credit professionals to intentionally conceive the actual costs associated to the credit agreement. Professionals' contrivance was related to the costs applicable to ancillary services offered to the consumer, in the latter's capacity of debtor in the credit agreement, throughout the using of onerous contractual terms which gave priority to the examination of consumer's credit application. By interpreting the provisions of Article 10, 2nd para. let. (g) and of Article 23 of Directive 2008/48, the CJEU's decision in the Profi Credit case retained as valid national courts' possibility of considering the credit agreement as a non-onerous contract, eliminating the non-transparent costs initially imposed on the debtor, in hypotheses of failure to explicitly mention the APR percentage in the contractual documents, thus sanctioning the APR non-disclosure and penalizing the professional creditor's omissive conduct.

Keywords: consumer, credit contracts, duty of transparency, unfair terms, annual percentage rate, contrivance.

1. Preliminarii

Reverberațiile soluției invalidării dreptului de creanță al creditorilor profesioniști asupra sumelor percepute cu titlu de dobânzi și comisioane în contractele de credit B2C care omit menționarea expresă a valorii „dobânzii anuale efective”, rezolvare consacrată prin decizia CJUE pronunțată în 21 martie 2024 în cauza *Profi Credit Bulgaria*, C-714/22¹, pot fi investigate pe cel puțin două paliere. Decizia CJUE reverberează asupra posibilității recunoscute instanțelor naționale de a

¹ CJUE, C9, S.R.G. v. Profi Credit Bulgaria EOOD, C-714/22, din 21.03.2024, ECLI:EU:C:2024:263, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022CJ0714>.

„amputa” dreptul creditorului profesionist de a percepe costurile unor servicii accesorii prestate consumatorului, în quantumul specificat de clauzele contractuale, în contextul în care aceste costuri au fost menționate cu omiterea specificării valorii DAE („dobânzii anuale efective”), privând astfel consumatorul de oportunitatea analizării în etapa pre-contractuală a potențialelor implicații financiare pe care acceptarea ofertei le va genera în patrimoniul consumatorului debitor și „maculând”, pe cale de consecință, caracterul avizat și „informat” al consimțământului consumatorului. Palierul secundar atins de efectele acestei decizii este cel referitor la neegalitatea unor soluții din dreptul național al statelor-membre care ar obliga consumatorul să suporte o parte din cheltuielile de judecată, în ipoteza admiterii parțiale a acțiunii acestuia în restituirea sumelor percepute de creditorul profesionist în baza unor clauze abuzive privitoare la comisioane netransparente”; chiar și în situațiile respingerii parțiale a solicitării consumatorului de a-i fi rambursate sumele despre care acesta susține că au fost încasate cu încălcarea prevederilor Directivei 93/13, în versiunea sa actualizată posterior modificărilor și completărilor aduse prin Directiva 2019/2161, recunoașterea existenței unei creanțe în restituire avându-l ca titular pe consumator (dar a cărei quantum ar fi mai redus decât cel pretins de consumator sau, cu alte cuvinte, ar fi inferior quantumului estimat și solicitat de către consumator) va fi suficientă pentru obligarea pârâtului profesionist la suportarea cheltuielilor de judecată generate în acțiunea în restituire introdusă de reclamantul consumator, parțial admisă de instanța națională (sau prin admiterea parțială a cererii reconvenționale formulate de consumator, atunci când acesta din urmă se ipostaziaza ca pârât în acțiunea introdusă împotriva sa pentru perceperea unor costuri asociate prestării unor servicii ancilare, dacă acordul privitor la contractarea creditului nu a specificat expres quantumul DAE).

Pentru costurile serviciilor accesorii prestate consumatorului din contractul de credit, introducerea expresă a unor clauze privitoare la perceperea respectivelor sume primește caracter inutil, acestea nefiind opozabile consumatorului, câtă vreme prevederile contractuale B2C nu menționează quantumul DAE (care să includă și sumele percepute pentru serviciile corelative contractate de consumatorul debitor). Soluția consacrată în cauza *Profi Credit* poate fi analizată într-o decădere a creditorului profesionist din dreptul de creanță având ca obiect sumele stipulate drept contraprestație a serviciilor accesorii prestate debitorului consumator din contractul de credit, sancțiune care ar fi atrasă de omiterea specificării exprese a valorii DAE în câmpul contractual „compromis” prin această omisiune. Mai mult, împotriva profesionistului creditor poate fi reținută o prezumție (absolută, de data aceasta) de culpă ori de rea-credință² în privința omiterii (prezumat

² Juanita Goicovici, „Fațetele bunei-credințe a profesionistului în evaluarea clauzelor abuzive din contractele de credit încheiate de consumatori”, în Adriana Almășan, Flavius-Antoniou Baias, Bogdan Dumitrache, Ioana Vârsta, Cristina Elisabeta Zamșa (coord.), *In honorem Corneliu Bîrsan. Ius est ars boni et aequi*, Tomul II, Ed. Hamangiu, București, 2023, pp. 497-527.

intenționate) a inserării unei mențiuni contractuale exprese referitoare la cuantumul DAE.

„Forțată”, mai întâi, pretorian, în dreptul francez, soluția decăderii creditorului profesionist din dreptul său de creanță privitor la sumele percepute drept contravalori ale serviciilor prestate consumatorului (ori, după caz, din dreptul de a încasa dobânzi sau fructe civile ale capitalului împrumutat, stabilite prin clauze netransparente, care nu ilustrează modul de calcul sau nu recurg la indici obiectivi pentru „scanarea” fluctuațiilor dobânzii variabile) acroșează „gratuitatea” creditului pentru consumator ori, după caz, „gratuitatea” serviciilor ancilare care i-au fost prestate. Dacă, inițial, o asemenea rezolvare a fost privită cu circumspecție, din pricina „dezacordului” instalat între caracterul esențialmente oneros al creditării practicate în raporturile cu consumatorii, reticența din debutul dezbaterii pare să se fi disipat – o evanescență datorată argumentației centrate pe necesitatea reprimării conduitei culpabile prin omisiune a profesionistului creditor³. Prezența, în dispozitivul deciziei CJUE pronunțate în 21 martie 2024, în cauza *Profi Credit Bulgaria*, a soluției „gratuității” creditului acordat consumatorului a avut drept pilon o interpretare a prevederilor art. 10 alin. (2) lit. (g) și ale art. 23 din Directiva 2008/48 în direcția validării rezolvării potrivit căreia, pentru contractele de credit B2C din cuprinsul cărora a fost omisă mențiunea (impusă, de altfel, cu titlu de formalism informativ⁴) referitoare la cuantumul dobânzii anuale efective (care să includă și costurile percepute consumatorului pentru servicii ancilare), creditul ar urma să fie considerat ca fiind acordat cu titlu gratuit (revenind creditorului profesionist, în etapa pre-contractuală, misiunea de a insera expres, în oferta de creditare, mențiuni privitoare la DAE practică, misiune de care acesta nu se poate deroba⁵), „astfel încât anularea sa să determine numai restituirea de către consumatorul în cauză a capitalului împrumutat”, după cum se reține la pct. 2 din dispozitivul hotărârii CJUE comentate.

Cât de pertinentă este raportarea la criteriul culpei ori al relei-credițe a profesionistului în contextul abordării caracterului abuziv al clauzelor B2C? Ar putea prezenta relevanță sancțiunile adresate pentru neconformarea profesionistului la exigențele formalismului informativ, fără a deplasa discuția înspre perimetrul reprimării clauzelor abuzive? Ar putea fi exploatat criteriul culpei, specific abordării obligației pre-contractuale de informare a consumatorului⁶,

³ Mónika Józson, „Judicial governance by unfair contract terms law in the EU: Proposal for a New Research Agenda for Policy and Doctrine”, *European Review of Private Law*, vol. 28, n. 4, 2020, pp. 909-930.

⁴ Juanita Goicovici, *Dreptul relațiilor dintre profesioniști și consumatori*, Ed. Hamangiu, București, 2022, pp. 85-88.

⁵ Mia Junuzovic, „Blurred Lines: Between Formal and Substantive Transparency in Consumer Credit Contracts”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 8, n. 3, 2019, pp. 97-107.

⁶ Juanita Goicovici, „The professionals’ duty to inform versus the duty to advise the consumers in the field of banking services: are the legal remedies adequately shaped?”, în Ianfred Silberstein,

revenind profesioniștilor în etapa formării convențiilor B2C, pentru gestionarea carențelor constatate în perimetrul formalismului informativ atașat contractului de credit B2C? Omiterea indicării pertinente a costurilor totale ale creditării ar putea fi analizată într-o neconformare a lui *proferens* la cerințele formalismului informativ aplicabil ofertei de credit B2C, chiar dacă se referă *in terminis* doar la costuri percepute pentru servicii ancilare? Se poate aprecia că nu ar aparține „obiectului principal” al contractului de credit dispozițiile contractuale care conferă consumatorului prioritate în etapa examinării solicitării de accesare a creditului (i) sau îi acordă debitorului varianta unui moratoriu individual, la solicitarea acestuia, prin conferirea posibilității amânării datei scadenței pentru plata ratelor lunare (ii) ori de a reduce quantumul rambursărilor lunare (cu dilatarea perioadei de rambursare a capitalului împrumutat) posibilitatea de a amâna rambursarea ratelor lunare sau de a reduce quantumul acestora (iii)? În fine, sub aspect procedural, ar putea fi obligat consumatorul reclamant, a cărui acțiune în restituirea⁷ sumelor care i-au fost percepute în temeiul unor clauze abuzive a fost parțial admisă, la suportarea unor „segmente” din cheltuielile judiciare? Vom încerca să propunem, în paragrafele care urmează, o analiză a manierei în care s-a răspuns acestor întrebări în jurisprudența relativ recentă a CJUE, prin prisma imbricațiilor, suprapunerilor ori a intercalărilor care pot interveni între mecanismele de consacrare a formalismului informativ, obligației pre-contractuale de informare incumbând profesionistului, respectiv reprimării clauzelor abuzive în contractele de adeziune.

2. Invalidarea clauzelor privitoare la comisioanele percepute pentru servicii ancilare, al căror cost ar fi augmentat quantumul DAE

Întrucât comisioanele percepute drept contravaloare a unor servicii ancilare prestate consumatorului ar urma să reprezinte un număr de procente din valoarea DAE, utilitatea clauzelor care menționează întinderea acestor creanțe ale profesionistului (generate cu titlu de comisioane pentru prestarea serviciilor ancilare) este compromisă, acestea fiind ineficace sau inopozabile consumatorului⁸

Thierry Bonneau, Cristina Elena Popa Tache, Lucía Piazza Dobarganes, Katharina Muscheler, Christopher Hunt (coord.), *Banking Law in the 21st Century. Contributions to the 14th International Conference „Contemporary Approaches in Banking and Financial Law”*, Ed. ADJURIS - International Academic Publisher, București, 2021, pp. 53-71;

⁷ Nikolai Badenhop, „Restitution Claims – EU Consumer Law Principles and the Mortgage Credit Directive as an Overarching Value Model” (Published March 30, 2023), în P. Sirena (coord.), *Unfair Contract Terms and Restitution in European Private Law – the National and ECJ Litigation on House Loans Indexed in a Foreign Currency*, Cambridge University Press, Cambridge, 2023, online: <https://ssrn.com/abstract=4405095> și <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4405095>.

⁸ Juanita Goicovici, „Clauze abuzive versus clauze lezionare în contractele consumatorilor”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 59, n. 4, 2014, pp. 83-98.

(o inopozabilitate *inter partes*⁹) în contextul în care nu s-a specificat quantumul DAE care ar fi înglobat și comisioanele încasate pentru serviciile accesorii de care a beneficiat debitorul. Omiterea specificării DAE nu doar că este calificată drept o manifestare culpabilă¹⁰ a conduitei creditorului profesionist (cărui i s-ar aplica, în aceste ipoteze, o prezumție absolută de culpă sau ar urma să fie sancționat inclusiv în perimetrul neconformării față de exigențele formalismului informativ¹¹ aplicabil contractelor de credit B2C), dar atrage invalidarea a însăși clauzelor accesorii¹² care gestionează quantumul sumelor solicitate pentru prestarea serviciilor ancilare, dat fiind faptul că aceste sume nu pot fi percepute decât ca „elemente” ale DAE aferente creditului acordat consumatorului¹³.

Important de reținut este faptul că soluția CJUE în cauza C-714/22 nu validează scutirea debitorului consumator de la plata costurilor creditării (ca sancțiune pentru omisiunea menționării DAE în documentele contractuale) decât în măsura în care dreptul național ar conține prevederi care să consacre o asemenea posibilitate pentru instanțele de judecată; prin urmare, decizia CJUE nu implică o consacrare pe cale pretoriană a soluției „gratuității” contractului de credit B2C din cuprinsul cărui lipsește mențiunea referitoare la quantumul DAE, ci consolidează „caracterul proporțional” al unei asemenea rezolvări (prin raportare la scopul prevederilor Directivei 2008/48 și al Directivei 93/13, în direcția reprimării clauzelor abuzive practicate de creditorul profesionist¹⁴), dacă măsura descrisă nu ar fi consacrată legislativ în sistemul de drept național în care litigiul este tranșat. Prin prisma dezideratului eliminării clauzelor abuzive¹⁵ și pornind de la prohibiția recurgerii la astfel de stipulații contractuale enunțată în debutul Directivei 93/13, ar rezulta că decăderea creditorului profesionist din dreptul la perceperea acestor costuri ale creditării, practicate fără menționarea expresă a quantumului DAE care să le includă, poate fi percepută drept o măsură proporțională cu dezideratul urmărit, al descurajării unor asemenea omisiuni din partea profesioniștilor creditării. Întrucât niciunul din textele Directivei 93/13 nu consacră expres o asemenea versiune de soluționare a litigiului B2C, soluția decăderii creditorului profesionist

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Juanita Goicovici, „Elementele constitutive ale practicilor comerciale neloiale în relațiile cu consumatorii”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 61, n. 3, 2016, pp. 88-100.

¹¹ Juanita Goicovici, *Creditele pentru consum și de investiții imobiliare. Comentarii și explicații*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, pp. 82-86.

¹² *Ibidem*.

¹³ Juanita Goicovici, „Comisioane bancare solicitate consumatorilor – cât de frecvente sunt clauzele bancare abuzive?”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 59, n. 2, 2014, pp. 94-107.

¹⁴ Aneta Wiewiórowska-Domagalska, „Unfair Contract Terms in CHF Mortgage Loans”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 9, n. 5, 2020, pp. 206-212.

¹⁵ Arien Van'T Hof, „The First Years of the Creditworthiness Assessment Under the Mortgage Credit Directive: Is it enough?”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 10, n. 1, 2021, pp. 4-12.

din dreptul său de creanță, ca sancțiune pentru recurgerea la costuri netransparente, ar urma să fie posibilă în măsura în care dispozițiile dreptului național ar recunoaște-o (decizia CJUE în cauza C-714/22 neabordând situațiile unei eventuale consacării pretorienne a unor astfel de soluții, în absența suportului oferit de dispoziții legale exprese).

În ariergarda discuției, o altă problemă juridică tranșată prin decizia CJUE din 21 martie 2024 se referă la neincluderea în „obiectul principal al contractului”¹⁶ a clauzelor care stipulează prestarea cu titlu oneros a unor servicii ancilare care conferă consumatorului prioritate la analizarea dosarului de creditare în etapa pre-contractuală, soluție care s-ar desprinde cu ușurință din caracterul accesoriu, pur ancilar, al unor asemenea servicii. Desigur, raționamentul ar fi implicat excluderea din sfera materială a analizei asupra caracterului abuziv al prevederilor contractuale¹⁷, a acelor dispoziții ale contractului de adeziune care s-ar referi la prețul contractului ori la elementele oneroase principale ale convenției B2C, care pot fi supuse „scanării” în scopul abordării eventualului caracter abuziv doar dacă ar fi netransparente, iar nu sub aspectul quantumului stipulat. Din această perspectivă, în decizia CJUE din cauza *Profi Credit Bulgaria* s-a reținut că „clauzele privind servicii accesorii unui contract de credit de consum, care acordă consumatorului (...) o prioritate la examinarea cererii sale de credit și la punerea la dispoziție a sumei împrumutate, precum și posibilitatea de a amâna rambursarea ratelor lunare sau de a reduce quantumul acestora, nu fac parte în principiu din obiectul principal al acestui contract (...) și nu sunt excluse, așadar, de la aprecierea caracterului lor abuziv”.

De altfel, conexitatea intrinsecă pe care clauzele litigioase relative la serviciile ancilare o prezentau cu „nucleul” convenției B2C sau conținutul principal al contractului, în pofida convenirii respectivelor clauze într-un act adițional (anexat contractului de credit) este evocată în considerentul 58 al deciziei CJUE în cauza C-714/22, accentuând absența autonomiei acestor prevederi contractuale prin raportare la contractul de credit și invocându-se argumentul inserării în planul de rambursare a capitalului împrumutat, a acestor costuri asociate serviciilor suplimentare accesate de către debitorul consumator.

Opinăm că invalidarea clauzelor care prevăd costuri suplimentare pentru consumator (ca echivalent al unor servicii suplimentare realmente prestate debitorului, dar care nu au fost incluse expres în valoarea finală a DAE, indicându-se explicit quantumul dobânzii anuale efective practicate de creditorul profesionist, bulversând astfel expectanțele financiare ale consumatorului și alterând procesul

¹⁶ Mónica Józson, „Unfair contract terms law in Europe in times of crisis: Substantive justice lost in the paradise of proceduralisation of contract fairness”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 6, n. 4, 2017, pp. 157-166.

¹⁷ Aneta Wiewiórowska-Domagalska, *op. cit.*, p. 208.

formării unui consimțământ avizat) ar fi trebuit să se desfășoare, în cauza analizată, pe terenul exigențelor formalismului informativ aplicat contractului de credit B2C, fără a deplasa discuția înspre perimetrul reprimării clauzelor abuzive. Argumentul reținut de judecătorii Camerei a 9-a a CJUE, potrivit căruia clauzele care consacra practicarea unor comisioane pentru servicii ancilare care ar oferi consumatorului prioritate în analizarea dosarului ori alte facilități accesate cu titlu oneros nu ar face parte din „obiectul principal al contractului de credit” sau nu ar fi subsumate elementelor ce țin de onerozitatea intrinsecă a contractului (cu titlu de *core elements* care ar fi excluse *de plano* din analiza caracterului abuziv, cu excepția invalidării acestora prin prisma caracterului netransparent) este fastidios, anost, iar, pe fond, unul forțat ori chiar incorect, care intră în coliziune cu însăși esența soluției consacrate, aceea a decăderii creditorului din dreptul de creanță consacrat de aceste clauze atunci când a omis specificarea cuantumului DAE; valoarea DAE nu doar că este esențială în economia caracterului oneros al contractului de credit B2C, dar ar reflecta inclusiv aceste costuri percepute pentru servicii ancilare, care devin parte integrantă ori elemente componente ale valorii DAE. Or, dacă valoarea DAE este epitomul „elementelor principale ale contractului”, prin prisma elementelor referitoare la „prețul creditării”, este de ordinul evidenței că fiecare din componentele DAE, inclusiv costurile prestării unor servicii ancilare la solicitarea consumatorului, sunt integrate în categoria „elementelor principale ale contractelor” și a componentelor de „preț al creditării”. Prin urmare, apreciem că invalidarea acestor clauze care ar consacra caracterul oneros al prestării serviciilor suplimentare, în absența mențiunilor exprese care să specifice cu claritate pentru consumator cuantumului DAE, ar urma să intervină pe terenul neconformării la exigențele formalismului informativ (sanțiunea fiind cea a inopozabilității *inter partes*, a ineficienței acestor clauze în raporturile cu consumatorul debitor).

De asemenea, merită evidențiat faptul că, inclusiv în situațiile în care clauzele atacate ar adresa elemente din categoria celor relaționate prețului sau caracterului oneros al contractului B2C, acestea rămân supuse analizei focusate asupra stabilirii caracterului oneros, nefiind sustrate abordării conform prevederilor Directivei 93/13, în contextul în care profesionistul a recurs la termeni netransparenți, evazivi sau neclari pentru consumator. Conchidem, așadar, că, chiar și în absența recurgerii la argumentul artificios al excluderii clauzelor care reglează prestarea unor servicii ancilare din categoria „elementelor principale” ale contractului de credit B2C, aceste prevederi contractuale ar intra în sfera materială de aplicare a dispozițiilor Directivei 93/13, ceea ce ar face posibilă discutarea potențialului caracter abuziv pe care aceste stipulații contractuale l-ar îmbrăca, câtă vreme *proferens* a recurs la o formulare ambiguă, netransparentă, de natură să cauzeze confuzie consumatorului, să îl inducă în eroare pe acesta asupra costului total al creditării, alterând procesul formării unui consimțământ avizat în etapa pre-contractuală.

Pentru ipotezele în care contractul B2C nu poate supraviețui „amputării” clauzelor abuzive care sunt invalidate pe criterii de transparență, dar care, sub aspectul fondului, afectează însuși componenta oneroasă a contractului, în jurisprudența anterioară a CJUE, mai precis în Ordonanța din cauza C-655/20¹⁸, *Marc Gómez del Moral Guasch*, s-a apreciat că dispozițiile art. 6, alin. (1) din Directiva 93/13 trebuie interpretate în sensul că ar impune judecătorului național să ofere consumatorului posibilitatea de a alege între, pe de o parte, revizuirea contractului B2C prin înlocuirea prevederilor invalidate/eliminate (cum ar fi clauza care stabilește o dobândă variabilă considerată abuzivă pentru absența indicelui obiectiv de referință) printr-o clauză referitoare la un indice prevăzut în legislația națională ca soluție supletivă (i) și, pe de altă parte, anularea contractului de credit ipotecar în ansamblul său¹⁹, acesta neputând continua cu titlu gratuit, în absența prevederilor referitoare la quantumul dobânzii practicate pentru capitalul împrumutat, prevederi care au fost invalidate²⁰ pentru lipsa transparenței (ii).

3. Selectarea temeiurilor invalidării: obligația pre-contractuală de informare vs. neconformarea la exigențele formalismului informativ

Deși, în cauza C-714/22, accentul a fost plasat asupra invalidării clauzelor privitoare la prestarea unor servicii ancilare cu titlu oneros, a căror valoare era inclusă *de plano* în quantumul DAE, fără însă ca valoarea dobânzii anuale efective să fi fost specificată în documentele contractuale remise consumatorului, apreciem că mecanismul formalismului informativ ar fi oferit un teren fertil de abordare a efectului „bulversant” pe care l-a avut, pentru consumator, omiterea specificării DAE. De altfel, dispozitivul hotărârii CJUE în cauza *Profi Credit Bulgaria* evocă ideea culpei profesionistului creditor, căruia i-ar fi „imputabilă” omiterea menționării DAE, nefiind suficientă indicarea expresă a quantumului comisioanelor percepute pentru serviciile ancilare. Transparentizarea costurilor creditării pentru consumator ar fi implicat atât „deconspirarea” expresă a valorii comisioanelor practicate pentru fiecare dintre serviciile ancilare în parte, cât și menționarea valorii DAE (care includea respectivele comisioane), mențiune care ar fi clarificat pentru consumator implicațiile financiare ale acceptării ofertei de credit. Apreciem că evocarea caracterului imputabil al omisiunii menționării DAE, respectiv recurgerea la criteriul culpei creditorului profesionist (mai precis, *culpa in*

¹⁸ CJUE, C9, *Marc Gómez del Moral Guasch v. Bankia S.A.*, C-655/20, din 17.11.2021, ECLI:EU:C:2021:943, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX:62020CO0655>.

¹⁹ Miriam Andersen, „Can It Be Unfair to Use an Official Interest Index in a Mortgage Loan? Case Note to CJEU, C-125/18 *Gómez del Moral Guasch*”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 9, n. 4, 2020, pp. 161-164.

²⁰ *Ibidem*.

omittendo) ar fi, mai degrabă, specifică nu atât domeniului rezervat formalismului informativ ori perimetrului în care se desfășoară analiza caracterului abuziv²¹ al clauzelor B2C, ci sferei de incidență a obligației pre-contractuale de informare, complianță care, dacă a fost ratată de către profesionist, va fi gestionată pe terenul răspunderii delictuale (dat fiind faptul că intervine în etapa pre-contractuală).

Deși nucleul soluției este același (inopozabilitatea *inter partes* a clauzelor netransparente), diferența semnificativă poate fi extrasă din rolul pe care conduita culpabilă a profesionistului ori elementul subiectiv, al imputabilității omisiunii ar urma să îl joace în economia analizei practicate de către instanța de judecată. Privitor la buna-credință a lui *proferens*, caracterul acesteia, de condiție veritabilă sau de criteriu genuin în identificarea clauzelor abuzive, ar putea fi contestat, apreciindu-se că ar fi suficientă raportarea la cerința obiectivă, a existenței unui dezechilibru semnificativ (economic ori procesual) generat prin inserarea clauzei abuzive. Oricum, pentru aprecierea validității clauzelor care abordează prestarea unor servicii ancilare fără menționarea expresă a costului total al creditării pentru debitorul consumator, instanței naționale i-ar reveni misiunea angajării într-o „analiză derulată în buclă”, focalizată pe elementul obiectiv, al omiterii mențiunilor obligatorii care, prin prisma formalismului informativ atașat contractului de credit B2C, ar fi trebuit să se regăsească în cuprinsul contractului de adeziune. Decizia CJUE în cauza *Profi Credit Bulgaria* rezzonează cu dezideratul temperării tendinței profesioniștilor de a recurge la prevederi contractuale aparent „complete” (care menționează comisionul perceput pentru prestarea unui serviciu ancilar), dar care „maschează” simultan implicațiile financiare totale ale creditării pentru debitorul consumator, ocultând elemente care ar fi trebuit specificate expres²², precum valoarea DAE, care servește ca reper indispensabil în aprecierea onerozității creditării.

Suplimentar, merită evocat argumentul desprins din jurisprudența anterioară a CJUE, în special decizia pronunțată în 23 noiembrie 2023, în cauza *Provident Polska*, C-321/22, în care s-a accentuat importanța atașată elementului obiectiv, al dezechilibrului substanțial²³, în aprecierea caracterului abuziv al clauzelor litigioase, fără a glisa analiza înspre zona reprezentată de elementul subiectiv al culpei ori al relei-credințe manifestate de profesionist, în ipostaza acestuia de *proferens* ori de emitent al condițiilor de contractare standardizate. În cauza

²¹ Juanita Goicovici, „Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor contractuale în cauzistica recentă a CJUE și impactul acesteia asupra jurisprudenței naționale: schimbări palpabile sau implicare seconvențională?”, *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Seria Științe Juridice*, Tomul LXVI/II, 2020, pp. 47-63.

²² Juanita Goicovici, „Efectele nulității clauzelor abuzive în contractele de credit ipotecar”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 61, n. 1, 2016, pp. 5-18.

²³ Juanita Goicovici, „Considerații privind dreptul consumatorului de rambursare anticipată și sancțiunile aplicabile creditorilor profesioniști în contractele de credit”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 62, n. 4, 2017, pp. 43-66.

C-321/22, CJUE a valorificat argumentul potrivit căruia va conta în mod determinant, în aprecierea caracterului abuziv al prevederilor litigioase, nu neapărat elementul imputabilității „netransparentizării”, ci nivelul ostensibil disproporționat al comisioanelor²⁴ practicate pentru servicii ancilare, prin raportare la valoarea capitalului împrumutat.

4. Abordarea suportării cheltuielilor de judecată aferente admiterii parțiale a acțiunii în restituire

Cauza C-714/22 a prezentat particularismul solicitării adresate CJUE de a oferi o interpretare a prevederilor art. 6 alin. (1) și ale art. 7 alin. (1) din Directiva 93/13 prin prisma admisibilității partajării cheltuielilor de judecată suportate de consumator, în calitatea sa de parte litigantă care a pierdut parțial litigiul declanșat pentru recuperarea sumelor care au fost încasate de creditorul profesionist în temeiul unor clauze abuzive. Ridicându-se problema distribuirii aparent echitabile a cheltuielilor de judecată în aceste cazuri, într-o decizie anterioară pronunțată în cauza *Caixabank*, C-385/20²⁵, CJUE a reținut că nu contravin dreptului unional (în speță, prevederilor Directivei 93/13) normele existente în dreptul național care ar permite instanței naționale să procedeze la „calibrarea” valorii cheltuielilor de judecată prin raportare la etalonul valorii reale a litigiului dintre consumator și profesionist referitor la invalidarea clauzelor abuzive.

Revenind la decizia pronunțată în cauza C-714/22, prin prisma principiului efectivității²⁶ remediilor aplicabile în perimetrul investigării prezenței clauzelor abuzive, este de remarcat preocuparea completului CJUE pentru accentuarea necesității de a se raporta la prevederile art. 6 alin. (1) și ale art. 7 alin. (1) din Directiva 93/13 din perspectiva efectului descurajant pe care l-ar putea avea, pentru consumator, stabilirea cheltuielilor de judecată prin raportare la nivelul sumelor recuperate prin admiterea parțială a acțiunii în restituirea sumelor percepute în temeiul clauzelor invalidate ca fiind abuzive. Se poate aprecia, astfel, că ar avea un efect descurajator sau demobilizator pentru consumator scutirea profesionistului (care a recurs la inserarea unor clauze abuzive) de la plata unei „secvențe” din totalul cheltuielilor de judecată generate în acțiunea consumatorului în restituirea sumelor achitate în temeiul clauzelor invalidate, în ipoteza

²⁴ Juanita Goicovici, „Opozabilitatea condițiilor generale de bancă față de consumatori”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 60, n. 1, 2015, pp. 67-82.

²⁵ CJUE, C4, EL și TP v. *Caixabank SA*, C-385/20, din 07.04.2022, ECLI:EU:C:2022:278, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:62020CJ0385>.

²⁶ Nicolae-Horia Țiț, „Încuviințarea executării silite a debitorului consumator-exigențe europene, realități naționale”, *Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, seria Științe Juridice*, vol. 66, n. 2, 2020, pp. 91-110.

admiterii parțiale a acestei acțiuni (și a respingerii *pro parte* a solicitării consumatorului, ceea ce ar echivala cu recunoașterea parțială a dreptului său de creanță valorificat în acțiunea în restituirea sumelor achitate creditorului profesionist).

Posterior aprecierilor enunțate în decizia CJUE din cauza C-385/20, *Caixabank*, prin care s-a reținut admisibilitatea soluției obligării consumatorului reclamant la suportarea anumitor cheltuieli de judecată în litigiile centrate pe constatarea caracterului abuziv al unor clauze B2C, merită evidențiat faptul că regimul repartizării cheltuielilor de judecată aferente procedurii contencioase a dezbaterii naturii abuziv al prevederilor contractelor de adeziune ar trebui să nu „maculeze” pentru consumator caracterul accesibil al remediilor judiciare și să nu descurajeze consumatorul în exercitarea dreptului său de a solicita eliminarea unor stipulații B2C al căror efect dezechilibrat ar fi evocat în respectivul context litigios. Accentuarea ideii efectului „neutru”, nedescurajator, pe care eventuala repartizare a cheltuielilor de judecată între părțile litigante (în ipotezele admiterii parțiale a solicitării consumatorului) se regăsește, de altfel, și în considerentele deciziei CJUE din 22 septembrie 2022 pronunțate în cauza *Servicios prescriptor y medios de pagos EFC*, C-215/21²⁷, în care completul CJUE a plasat accentul asupra variantei obligării consumatorului la plata procentuală a cheltuielilor de judecată. Cu toate acestea, se cuvine menționat că, în cauza C-215/21, părțile litigante au fost implicate voluntar într-o procedură extrajudiciară, natura extrajudiciară a procedurii fiind cea care a justificat soluția obligării consumatorului la suportarea cheltuieli de judecată; totodată, s-a evidențiat, în dispozitivul deciziei CJUE din cauza C-215/21, obligativitatea, pentru instanța națională competentă în procedura jurisdicțională posterioară celei extrajudiciare (litigiu în care consumatorul ar acționa în recuperarea sumelor achitate profesionistului în temeiul unor clauze al căror caracter abuziv a fost tranșat în procedura extrajudiciară, prin mediere ori arbitraj, de pildă) de a lua în considerare eventuala rea-credință a profesionistului (debitor al obligației de restituire a sumelor încasate ilegal în temeiul unor clauze abuzive) în tergiversarea rambursării sumelor datorate consumatorului ca urmare a eliminării clauzelor abuzive. Reținând această rea-credință, opțiunea instanței naționale s-ar putea manifesta în direcția scutirii eventuale a consumatorului (integral ori parțial) de la suportarea cheltuielilor de judecată în procedura jurisdicțională.

5. Invalidarea clauzelor privind serviciile ancilare prin prisma criteriului dezechilibrului economic

Unul dintre palierele pe care sunt situate efecte cel puțin importante, dacă nu „spectaculoase” ale raționamentului aplicat în decizia CJUE din cauza C-714/22

²⁷ CJUE, C9, *Zulima v. Servicios Prescriptor y Medios de Pagos EFC*, C-215/21, din 22.09.2022, ECLI:EU:C:2022:723, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:62021CJ0215>.

este reprezentat de „etajul” serviciilor ancilare prestate consumatorului prezentând o componentă oneroasă „vizibil disproporționată” sau „exagerată în mod ostensibil”, fiind vizat îndeosebi comisionul practicat pentru serviciul auxiliar care „rezervă” anticipat (ca o componentă aleatorie) pentru debitor alternativa reportării ratelor lunare sau, în alți termeni, clauza care permite consumatorului debitor să procedeze la reportarea ori la reeșalonarea unor rate lunare ale creditului. De remarcat că, în mod uzual, costurile acestui serviciu ancilar vor fi identificate drept componente ale costului total al creditării și, prin urmare, clauzele prin care sunt gestionate aceste servicii fac parte din categoria prevederilor relative la prețul contractului/elementele esențiale privitoare la componentele oneroase ale obiectului contractului, fiind *de plano* excluse din sfera materială de aplicare a dispozițiilor Directivei 93/13, cu excepția cazului în care ar fi enunțate într-o manieră netransparentă, susceptibilă să inducă în eroare consumatorul. Cu toate acestea, la punctul 4 din dispozitivul hotărârii CJUE din cauza C-714/22 este reținută o direcție de interpretare insolită a prevederilor art. 3, alin. (1) din Directiva 93/13, orientată în direcția invalidării clauzelor care prevăd prestarea cu titlu oneros a unor servicii de rezervare a posibilității debitorului de reeșalonare a ratelor lunare, însă nu pe motiv că acestea ar implica unele costuri netransparente (cuantumul comisionului practicat pentru acest serviciu ancilar fiind explicitat consumatorului, prin ipoteză), ci pentru rațiunea caracterului „vădit disproporționat” (în exprimarea completului CJUE) sau vizibil exorbitant al acestui comision, prin raportare la etalonul reprezentat de valoarea totală a capitalului împrumutat.

Din acest raționament se deduce că, dacă procentul pe care comisionul solicitat pentru serviciul auxiliar de rezervare a posibilității eșalonării ratelor (percept, așadar, nu pentru reeșalonarea propriu-zisă sau la momentul prevalării debitorului consumator de această posibilitate de reeșalonare, ci percept anticipat, pentru rezervarea posibilității discutate) l-ar reprezenta din costul total al creditării ar fi exorbitant sau nerezonabil din unghiul valorii capitalului împrumutat, clauza care prevede perceperea respectivului comision ar putea fi invalidată ca fiind abuzivă. În acest perimetru al discuției, argumentele favorabile soluției invalidării clauzei litigioase sunt centrate nu asupra aspectului subiectiv, al deficiențelor de transparentizare a costurilor prin raportare la capacitatea de înțelegere a „consumatorului mediu”, ci analiza instanței naționale ar urma să fie focalizată asupra elementului obiectiv din structura clauzelor abuzive, element reprezentat de „dezechilibrul semnificativ” generat pentru consumator. „Vădita” exorbitanță a cuantumului acestui tip de comision imprimă vizibila disproporție dintre portanța acestei „rezervări” a dreptului potestativ de a opta pentru reportarea ratelor lunare, în eventualitatea în care debitorul ar manifesta ulterior interes pentru prevalarea de o atare posibilitate și, pe celălalt taler al balanței, cuantumul capitalului împrumutat/nerambursat.

Interpretarea centrată pe criteriul disproporției „vădite” sau al exorbitanței ostensibile ori al caracterului nerezonabil al nivelului fixat de *proferens* pentru acest comision este inedită, întrucât bruschează limitele interpretării literale consacrate anterior în jurisprudența CJUE pentru dispozițiile art. 3, alin. (1) din Directiva 93/13. Strict tehnic, singura excepție admisă pentru devierea de la regula sustragerii clauzelor privitoare la preț și componente ale costurilor contractuale B2C de sub aprecierea caracterului abuziv a fost cea a situațiilor în care astfel de clauze care gestionează elemente esențiale ale contractelor de adeziune oneroase ar fi netransparente sau susceptibile să amplifice confuzia debitorului profan. În dispozitivul hotărârii din cauza C-714/22, completul CJUE adaugă la excepția anterior admisă o a doua categorie de excepții, reprezentată de caracterul vizibil disproporționat al nivelului comisionului practicat pentru serviciul ancilar al rezervării exercițiului dreptului potestativ de reportare a ratelor, prin raportare la cuantumul capitalului împrumutat. Opinăm că admiterea unei astfel de excepții se justifică prin prisma criteriului obiectiv, al dezechilibrului semnificativ, ca element dirimant din structura pe care ar urma-o aprecierea caracterului abuziv al clauzei litigioase.

6. Concluzii

Dispozitivul deciziei pronunțate de judecătoria Camerei a 9-a a CJUE în cauza C-714/22 este suficient de „dens” încât să alimenteze curente jurisprudențiale pe o serie de „segmente” semnificative ale sub-ramurii dreptului consumului reprezentată de acțiunile în eliminarea clauzelor abuzive. Sunt atinse problematici precum cea a admiterii invalidării clauzei privitoare la comisionul perceput pentru serviciul ancilar al rezervării posibilității debitorului consumator de reportare sau reeșalonare a ratelor lunare, folosind criteriul nivelului nerezonabil sau disproporționat al comisionului prin raportare la cuantumul capitalului împrumutat; am opinat în paragrafele anterioare în sensul în care acest criteriu aparent autonom, al caracterului „vizibil disproporționat” al respectivului comision s-ar analiza într-o fațetă a criteriului dezechilibrului semnificativ între prestații, consacrat ca element indispensabil în analiza naturii abuzive a prevederilor contractelor de adeziune.

„Exorbitantă” ori chiar „extravagantă” prin prisma inadecvării sale la exigențele caracterului oneros al creditării B2C, soluția „amputării” dreptului de creanță al creditorului profesionist având ca obiect dobânzile și/sau comisioanele practicate în raporturile cu consumatorii, ca sancțiune pentru omiterea specificării DAE ori a altor elemente indispensabile formării unui consimțământ adecvat, este amintită în dispozitivul deciziei CJUE pronunțate în cauza *Profi Credit Bulgaria* strict în corelație cu pre existența unor norme la care instanța națională să se raporteze și care să permită acesteia să se pronunțe asupra „gratuității” accesării creditului de către consumatorul care nu a fost informat asupra valorii DAE la

momentul contractării. De altfel, soluția validată de CJUE ar urma să se aplice în cauzele în care contractul de credit a fost desființat cu efecte retroactive, cu acordul consumatorului, întrucât convenția B2C nu a putut „supraviețui” eliminării clauzelor abuzive netransparente relative la costul creditării, dat fiind faptul că elementele onerozității sunt esențiale pentru validitatea obiectului și a cauzei contractului de credit B2C. Această „extravaganță” a rezolvării este menținută inclusiv în prezența deciziei CJUE pronunțate în cauza C-714/22; mai mult, se reține că instanța națională va putea recurge la reținerea caracterului gratuit al contractului de credit din cuprinsul căruia absentează mențiunea privitoare la cuantumul DAE „pentru trecut”/pentru efectele deja produse (astfel încât consumatorul să fie obligat, posterior anulării contractului cu acordul său, doar la restituirea capitalului împrumutat, fără a fi considerat debitor al plății sumelor stipulate cu titlu de dobânzi sau comisioane percepute în temeiul clauzelor invalidate).

Rămâne însă evident că nu ar fi permisă instanțelor o soluție similară privind „efectele viitoare” ale contractului B2C, în ipoteza menținerii contractului de credit (din nou, cu acordul consumatorului), posterior constatării caracterului netransparent al clauzelor litigioase. Neclaritatea persistă doar pentru disocierea soluției decăderii creditorului profesionist din dreptul său de creanță (pentru sumele care excedă valorii capitalului recuperabil), aplicată efectelor *ex tunc* ale contractului, nu însă și celor *ex nunc*. Sub aspectul implicațiilor practice, soluția CJUE în cauza *Profi Credit Bulgaria* nu derivă aproape deloc de la rezolvarea clasicizată, a desființării cu efecte retroactive a contractului de credit B2C al cărui caracter oneros (ca element esențial, în economia contractului) s-ar vedea amputat prin eliminarea clauzelor abuzive netransparente care gestionau elemente indispensabile, precum dobânda anuală efectivă sau dobânda variabilă fără indicatori obiectivi de referință. Prin urmare, decizia CJUE în cauza C-714/22 nu impune instanțelor naționale să mențină în vigoare contractul de credit „cu titlu gratuit”, posterior eliminării clauzelor abuzive privitoare la elemente esențiale/indispensabile, nepunându-se problema obligării creditorilor profesioniști la menținerea raporturilor contractuale B2C prin virarea către o versiune gratuită a creditării, după invalidarea clauzei litigioase. Dimpotrivă, contractul de credit a cărui componentă oneroasă a fost iremediabil compromisă prin eliminarea clauzei abuzive va fi dizolvat cu efecte retroactive, cu acordul consumatorului (mai puțin în cazurile negocierii unor prevederi contractuale care să colmateze vidul lăsat de amputarea clauzelor abuzive privitoare la elemente de preț netransparente). Doar în respectivul context al desființării retroactive a contractului de credit prin dispariția elementelor oneroase (și în măsura în care prevederile dreptului național ar valida o asemenea rezolvare), intervine posibilitatea instanțelor naționale de a dispune decăderea creditorului profesionist din dreptul său de creanță pentru sumele percepute cu titlu de dobânzi/comisioane netransparente, în temeiul clauzelor invalidate. Apreciem că, din această perspectivă, soluția comentată nu „decoleză” din perimetrul variantelor de

rezolvare clasicizate, întrucât nu face decât să exploateze principiul potrivit căruia în sarcina profesionistului creditor se va naște o obligație de restituire a sumelor încasate fără temei legal, obligație activată de anularea contractului de credit ca urmare a dispariției elementelor esențiale care imprimau acestuia caracterul oneros. Conchidem că, întrucât sunt vizate doar efectele deja produse (efectele *ex tunc*) ale clauzelor contractului de credit²⁸, nu se va asista la o decădere genuină din dreptul de creanță al profesionistului, ci va fi declanșată prezența unei obligații de restituire a sumelor care nu au putut fi percepute legal în temeiul clauzelor prohibite; or, asupra acestor sume, creditorul profesionist nu a avut niciodată în patrimoniul său un veritabil drept de creanță, din exercitarea căruia acesta să decadă, ca urmare a invalidării clauzelor litigioase.

BIBLIOGRAFIE

- Andersen Miriam, „Can It Be Unfair to Use an Official Interest Index in a Mortgage Loan? Case Note to CJEU, C-125/18 Gómez del Moral Guasch”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 9, nr. 4, 2020;
- Badenhop Nikolai, „Restitution Claims – EU Consumer Law Principles and the Mortgage Credit Directive as an Overarching Value Model” (Published March 30, 2023), în P. Sirena (coord.), *Unfair Contract Terms and Restitution in European Private Law – the National and ECJ Litigation on House Loans Indexed in a Foreign Currency*, Cambridge University Press, Cambridge, 2023, online: <https://ssrn.com/abstract=4405095> și <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4405095>;
- Goicovici Juanita, „Fașetele bunei-credințe a profesionistului în evaluarea clauzelor abuzive din contractele de credit încheiate de consumatori”, în Adriana Almășan, Flavius-Antoniou Baias, Bogdan Dumitrache, Ioana Vârsta, Cristina Elisabeta Zamșa (coord.), *In honorem Corneliu Bîrsan. Ius est ars boni et aequi*, Tomul II, Ed. Hamangiu, București, 2023;
- Goicovici Juanita, *Dreptul relațiilor dintre profesioniști și consumatori*, Ed. Hamangiu, București, 2022;

²⁸ Pentru soluțiile din dreptul francez al consumului, care au suprimat *ex nunc* posibilitatea creditorului profesionist de a încasa dobânzi și comisioane netransparente, în contextul menținerii efectelor contractului de credit posterior invalidării clauzelor abuzive (în special, în ipotezele în care anularea contractului de credit ar reprezenta o soluție impracticabilă pentru consumatorul incapabil financiar să se confrunte cu obligativitatea rambursării imediate anticipate a capitalului împrumutat), „transformarea” contractului de credit într-unul gratuit, cu rol de sancțiune a derapajelor creditorului (*proferens*), concretizate în inserarea de clauze abuzive cu încălcarea prohibiției enunțate în debutul Directivei 93/13, s-ar analiza într-o veritabilă decădere a creditorului din dreptul său de creanță, iar nu într-un efect pur restitutoriu.

- Goicovici Juanita, *Creditele pentru consum și de investiții imobiliare. Comentarii și explicații*, Ed. C.H. Beck, București, 2014;
- Goicovici Juanita, „*Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor contractuale în cazuistica recentă a CJUE și impactul acesteia asupra jurisprudenței naționale: schimbări palpabile sau implicare secvențială?*”, *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Seria Științe Juridice, Tomul LXVI/II*, 2020;
- Goicovici Juanita, „*Considerații privind dreptul consumatorului de rambursare anticipată și sancțiunile aplicabile creditorilor profesioniști în contractele de credit*”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 62, nr. 4, 2017;
- Goicovici Juanita, „*Elementele constitutive ale practicilor comerciale neloiale în relațiile cu consumatorii*”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 61, nr. 3, 2016;
- Goicovici Juanita, „*Opozabilitatea condițiilor generale de bancă față de consumatori*”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 60, nr. 1, 2015;
- Goicovici Juanita, „*Comisioane bancare solicitate consumatorilor – cât de frecvente sunt clauzele bancare abuzive?*”, *Studia Universitatis Babeș Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 59, nr. 2, 2014;
- Goicovici Juanita, „*Clauze abuzive versus clauze lezionare în contractele consumatorilor*”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia* vol. 59, nr. 4, 2014;
- Goicovici Juanita, „*Efectele nulității clauzelor abuzive în contractele de credit ipotecar*”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Iurisprudentia*, vol. 61, nr. 1, 2016;
- Goicovici Juanita, „*The professionals’ duty to inform versus the duty to advise the consumers in the field of banking services: are the legal remedies adequately shaped?*”, în Ianfred Silberstein, Thierry Bonneau, Cristina Elena Popa Tache, Lucia Piazza Dobarganes, Katharina Muscheler, Christopher Hunt (coord.), *Banking Law in the 21st Century. Contributions to the 14th International Conference „Contemporary Approaches in Banking and Financial Law”*, Ed. ADJURIS – International Academic Publisher, București, 2021;
- Józson Mónika, „*Judicial governance by unfair contract terms law in the EU: Proposal for a New Research Agenda for Policy and Doctrine*”, *European Review of Private Law*, vol. 28, nr. 4, 2020;
- Józson Mónika, „*Unfair contract terms law in Europe in times of crisis: Substantive justice lost in the paradise of proceduralisation of contract fairness*”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 6, nr. 4, 2017;
- Junuzovic Mia, „*Blurred Lines: Between Formal and Substantive Transparency in Consumer Credit Contracts*”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 8, nr. 3, 2019;

-
- Țiț Nicolae-Horia, „Încuviințarea executării silite a debitorului consumator-exigențe europene, realități naționale”, *Analele Științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași, seria Științe Juridice*, vol. 66, nr. 2, 2020;
 - Van‘T Hof Arien, „*The First Years of the Creditworthiness Assessment Under the Mortgage Credit Directive: Is it enough?*”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 10, nr. 1, 2021;
 - Wiewiórowska-Domagalska Aneta, „*Unfair Contract Terms in CHF Mortgage Loans*”, *Journal of European Consumer and Market Law*, vol. 9, nr. 5, 2020.